

ERIKA BRTÁŇOVÁ*

Byzantská misia a kázňová próza národného obrodzenia¹

BRTÁŇOVÁ, E.: The Byzantine Mission and the National Revival Sermon Prose. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 3, pp. 435-443 (Bratislava).

Speech-narrative genres are among the most widespread forms of prose literature in the late eighteenth century. Sermons from the period of national awakening is a remarkable manifestation of the literary programme of priests who are recorded as leading literary creators in the history of Slovak literature. Priest-writers Juraj Fándly, Jonáš Záborský, František V. Sasínek and Jozef M. Hurban speak in their sermons about the religious and cultural-social significance of the Byzantine mission operating in Great Moravia in the years 863–885.

Byzantine mission, Cyril and Methodius heritage, Slovak national revival, Slovak literature, sermon prose, 18th – 19th century.

Prvopočiatky formovania slovenskej literatúry ako súčasti slovanského literárneho spoločenstva sú spojené s veľkomoravským kultúrnym a literárnym odkazom, výsledkom pôsobenia byzantskej misie v r. 863–885.² V prehľadovej práci venovanej dejinám evanjelickej literatúry Ján Ďurovič zdôrazňuje skutočnosť, že staroslovienska literatúra je „ovocím kresťanskej viery“, ktoré dostali Slováci „ako neoceniteľný dar solúnskych bratov sv. Cyrila a Metoda spolu s vlastným písomom“. ³ Pred možným zredukovaním byzantsko-slovanskej misie iba na čisto kultúrny fenomén – na zostavenie písma podľa gréckej abecedy a na starosloviensky jazyk vystríha český jezuita Richard Čemus. „Politický a kultúrny charakter fenoménu misie nevylučuje jej nábožensko-duchovný význam. Cháti tento fakt poprieť je jako oloupit světce o svatozář.“⁴ Rímsko-katolícky biskup a cirkevný historik Viliam Judák pripomína, že hlavným cieľom misie bolo „plné obrátenie na kresťanskú vieru, ohlasovanie evanjelia a zriadenie pevného a životaschopného cirkevného spoločenstva a jeho organizácie.“⁵ Byzantskí misionári vytvorili jazykovo-literárne dielo, ktoré umožnilo sformovať vrstvu domácej kňazskej inteligencie schopnej tvoriť literatúru v jazyku

* doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc., Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Račianska 59, 813 34 Bratislava; <https://orcid.org/0000-0003-1216-9455>.

¹ Štúdia patrí k výsledkom riešenia projektu APVV-22-0088 „Čo skrývajú slovenské archívy? Duchovné dedičstvo Východu na Západe“.

² Šmatlák, S.: *Dejiny slovenskej literatúry I. (9.–18. storočie)*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002, s. 64.

³ Ďurovič, J.: *Evanjelicá literatúra do tolerancie*. Martin: Matica slovenská, 1948, s. 377.

⁴ Čemus SJ, R.: Byzantsko-slovanská mise: fenomén politický, nebo náboženský? In Tomko, J. – Vasil SJ, C. (zost.): *Svätí Cyril a Metod medzi slovanskými národmi. 1150 rokov od začiatku ich misie*. Trnava: Dobrá kniha, 2014, s. 98.

⁵ Judák, V.: Historické a politické súvislosti misie svätých Cyrila a Metoda medzi Slovanmi. In Tomko, J. – Vasil SJ, C. (zost.): *Svätí Cyril a Metod medzi slovanskými národmi. 1150 rokov od začiatku ich misie*. Trnava: Dobrá kniha, 2014, s. 41.

zrozumiteľnom širokému publiku a sčasti mu aj určenú. „Tím byly dány předpoklady pro vznik celonárodní literatury i pro interferenci mezi tvorbou sloužící lidu a tvorbou sloužící kněžstvu; západní kněžstvo s latinským spisovným jazykem by takovou literaturu vytvořit nemohlo.“⁶

Preto sa spomienka na duchovnú službu sv. Cyrila a Metoda z kolektívnej pamäte slovenského etnika nevytratila ani po zániku Veľkomoravskej ríše. Presvedčivé doklady nachádzame v rukopisných knihách slovenskej proveniencie, v ktorých sa v súpise sviatkov (calendarium, proprium sanctorum) smená slovanských apoštolov sv. Cyrila a Metoda spájajú s dňom 9. marca.⁷ Liturgické texty určené na deň pamiatky svätcov obsahujú rukopisné misály zo 14. a 15. stor. pochádzajúce z územia Spiša a Bratislavy.⁸ Modlitby k apoštolom sú zapísané aj v knihe z polovice 15. storočia používanej v stredoslovenskom regióne.⁹ V breviárovej časti liturgickej knihy z rovnakého obdobia sú k latinským životopisom apoštolov pripojené antifóny.¹⁰ Životopisy v transkribovanej podobe sprístupnil odbornej obci František V. Sasínek.¹¹ Prostredníctvom duchovnej lyriky sa cyrilometodská tradícia udržiavala na území historického Slovenska už od najstarších čias.

Z polovice 17. storočia máme k dispozícii literárne doklady, ktoré hovoria o nadväzovaní priamych ideových kontaktov. K cyrilometodskému odkazu sa hlási jezuita Benedikt Szöllösi, ktorý v predhovore prvého tlačeného katolíckeho slovenského spevníka *Cantus Catholici* (1655) poznamenáva, že slovenský národ „prilipol ku Kristovi hlásaním Kristovej viery apoštolskými mužmi Cyrilom a Metodom.“¹² V období osvietenstva pribúdajú dôkazy prebudenia záujmu o cyrilometodskú misiu vo vedecko-náučnej spisbe (M. Sentiváni, D. Sinapius-Horčíčka, J. B. Magin, S. Timon, J. Papánek, J. Sklenár). „Iniciačnú úlohu“ zohralo panoramatické dielo Juraja Papánka *Historia gentis Slavae* (1780), ktoré oživením národnej historickej pamäti siahajúcej až do veľkomoravských čias s poukazaním na činnosť cyrilometodskú duchovno-kultúrnu aktivitu vyvolalo „inšpirujúci ohlas“ v slovenskej katolíckej i evanjelickej inteligencii.¹³ Niekoľko generácií slovenských vzdelancov si poznatkami čerpanými z Papánkoveho diela upevňovalo „vedomie samobytnosti a autochtónnosti“.¹⁴ Podľa Papánka cyrilometodská misia znamenala prelom v šírení kresťanstva medzi predkami Slovákov. „A tak sláva sv. Cyrila a Metoda je a zostane neporušená, preto sa zaslúžene nazývajú vierozvestcami a apoštolmi Slovákov, lebo im priniesli svetlo viery a žiarou svojej svätosti osvetlili aj horizont Moravy.“¹⁵ Počnúc národným obrozením sa cyrilometodská misia a jej odkaz stáva témou literatúry širokého žánrového spektra, ako dokladajú Peter Liba a Silvia Lauková v dvoch výberových antológiách (2012, 2013). Kázňovú prózu reflektujú úryvkom z oslavnej reči Juraja Fándlyho *Historico-Panegyrica de*

⁶ Hrabák, J.: Studie ze starší české literatury. Praha: SPN, 1956, s. 25.

⁷ Sopko, J.: Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku. Martin: Matica slovenská, 1982, reg.

⁸ Žeňuch, P.: Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2002, s. 48.

⁹ Sopko, J.: Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie, c. d., s. 132-133.

¹⁰ Kniha bola pôvodne vo vlastníctve Stanislava z Olomouca, ktorý bol v r. 1446–1456 kremnickým oltárnikom. In Sopko, J.: Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Martin: Matica slovenská, 1981, s. 187.

¹¹ Sasínek, F. V.: Codex Cremniciensis. In: Slovenský letopis, 1876, roč. 1, č. 2, s. 118-120.

¹² Szöllösi, B.: Cantus Catholici. Písne katolícké latinské i slovenské, nové i starodávne. In Minárik, J. (zost.): Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva III. Barok, próza a ústna ľudová slovesnosť. Bratislava: Slovenský Tatran, 1997, s. 269.

¹³ Fordinálová, E.: Klasicismus. In Sedlák, I. a kol.: Dejiny slovenskej literatúry I. Martin – Bratislava: Matica – Literárne informačné centrum, 2009, s. 182 a 195.

¹⁴ Mrva, I.: Slovo historika. In Papánek, J.: Historia gentis Slavae. Prvé dejiny slovenského národa. Bratislava: Perfekt, 2018, s. 589.

¹⁵ Papánek, J.: Historia gentis Slavae. Prvé dejiny slovenského národa, c. d., s. 519.

sanctis Slavorum apostolis, Cyrillo et Methodio,¹⁶ ktorá vyšla vo výbere z diela autora, edične pripravenom historikom Jánom Tibenským.¹⁷ Rečnícko-kazateľské žánre patria ešte koncom 18. storočia k najrozšírenejším útvarom prozaickej literatúry; situujú sa na rozmedzie medzi žánre náučnej a umeleckej prózy, pričleňujú sa k vyšším žánrom, ako sú lyrická i epická poézia a dráma, a majú dosah na najširšie vrstvy spoločnosti.¹⁸ Kázňová próza z čias národného uvedomovania je pozoruhodným prejavom literárneho programu kňazov, ktorých v dejinách slovenskej literatúry evidujeme ako popredných literárnych tvorcov.¹⁹ Okrem Juraja Fándlyho (1796) o náboženskom a kultúrno-spoločenskom význame misie sv. Cyrila a Metoda vo svojich kázňach hovoria kňazi-spisovatelia Jonáš Záborský (1853), František V. Sasínek (1871) a Jozef M. Hurban (1884).

O výsledkoch misijnej práce vierozvestcov v slovanských krajinách, o pokreštení vládcov Svätopluka, Bořivoja a jeho manželky Ludmily Fándly podáva správu už vo štvrtom zväzku svojej prózy *Dúverná zmlúva medzi mníchom a diablom o prvých počátkoch starodávnych aj včulajších premenách reholníckich* (1789), zameranej na obhajobu rozhodnutia Jozefa II. rozpustiť kontemplatívne rády. Na veľkomoravskú tradíciu poukazuje tiež v historickej štúdiu *Compendiata historia gentis Slavae* (Stručné dejiny slovenského národa, 1793), ktorá je „skrátanou redigovanou verziou“ Papánkových *Dejín slovenského národa*.²⁰ Štúdiu doplnil poznámkami, ktorých obsahovú náplň čerpal z diela Juraja Sklenára *Vetustissimus Magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus et incursus* (Staré hranice Veľkej Moravy a prvý útok a vpád Maďarov do nej, 1784).²¹ V intenciách výkladu Papánka odvolávajúceho sa na Samuela Timona a jeho *Imago antiquae Hungariae* (Obraz starého Uhorska, 1733)²² predstavuje kráľa Svätopluka ako kresťanskej viere oddaného a pokorného muža, ktorý urážku Metoda, že konal sv. omšu bez jeho účasti, „olutoval hojnými a spásonosnými slzami v tvrdej pustovni na vrchu Zobor pri Nitre.“²³

S obrazom Svätopluka ako zbožného kráľa sa stretávame aj v kázni *Concio historico-panegyrica de sanctis Slavorum apostolis Cyrillo et Methodio* (Historicko-oslavná reč o sv. Cyrilovi a Metodovi, apoštoloch Slovanov), ktorú Fándly zaradil do druhého dielu svojej zbierky *Príhodné a svätečné kázne* (1796). V zbierke zohľadňuje jazykovú kompetenciu a vzdelanostnú dispozíciu svojho publika podmienenú sociálnym statusom. „*Preto sem títo kázne ľen z domajšu, običajnú vimlivosťú spísal ai kázal, poněvác sem té isté kazajíci, mal z vatšej stránki, taškopracovitích, Písma něvedomích poslucháčov.*“²⁴ Skúsenostnému obzoru publika prispôsobuje výber príznakových umeleckých prostriedkov, z ktorých najviac frekventovaným je prirovnanie. Kázeň je dokladom ideového obrodzenia cyrilometodskej tradície v katolíckej cirkvi. Fándly sa odvoláva na bulu pápeža Pia VI. z 21 júla 1777 o uctievaní pamiatky s. Cyrila a Metoda 14. marca vo všetkých kostoloch habsburskej monarchie, vydanú na žiadosť uhorskej kráľovnej Márie Terézie. „*Hodno jest, abi sme dnešného dňa slávnosť z jakú móžeme najvatšú slávnosťú odbavovalí každoročně na památku, že dnešní sv. slovenskí apoštolí, sv. Ciril aj Method, nás*

¹⁶ Liba, P. – Lauková, S. (eds.): Svätý Cyril a svätý Metod v slovenskej literatúre. Výberová antológia. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2012, s. 33-34.

¹⁷ Fándly, J.: *Concio historico-panegyrica de sanctis Slavorum apostolis Cyrillo et Methodio*. In: Juraj Fándly – výber z diela. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 337-355.

¹⁸ Urbancová, H.: Umelecká próza na začiatku národného obrodzenia v dobovom kontexte. In: Slovenská literatúra, 1978, roč. 25, č. 2, s. 153-154.

¹⁹ Brtánová, E.: Slovo Pánovo zostáva naveky. Z kázňovej tvorby slovenských spisovateľov 18.–19. storočia. Bratislava: Veda, 2018, s. 9.

²⁰ Mrva, I.: Slovo historika, c. d., s. 589.

²¹ Fándly, J.: Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 73.

²² Pozri bližšie Papánek, J.: *Historia gentis Slavae*. Prvé dejiny slovenského národa, c. d., s. 567 a 569.

²³ Fándly, J.: *Compendiata historia gentis Slavae*. In: Fándly, J.: Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 375.

²⁴ Fándly, J.: *Príhodné a Swätečné Kázne*. První Zwazek. W Trnawe: u Wáclawa Gelinka, 1795, s. [IV].

*národ ze tmi pohanského bludu, z vazeňá pekelného vivédľi a jemu cestu do zemi zaslúbenej, do slávi ňebeskej ukázali.*²⁵ To je dôvod, prečo Fándly hovorí o novosti témy svojej kázne, na čom zakladá aj rétorickú stratégiu. Pri koncipovaní kázne stavia na všeobecnej skúsenosti, že novou témou publikum väčšmi ako jej vyjadrovacou názornosťou. *„Bár táto moja dňešná kázeň ňebud'e ozdobená s krásu vimlunosti, nazdávám sa predca, že vám bud'e vzácná preto, že jest o novém, vám ešče ňeznámem predsavzaťu pripravená.*²⁶ Túto špecifickú komunikačnú situáciu, v ktorej sa ako kazateľ ocitá, ilustruje obvyklou situáciou historika, ktorý vzbudzuje pozornosť recipienta skôr neznámymi ako hodnoverne a pravdivo opísanými udalosťami. Úmysel položiť hlavný dôraz na obsah kázne, na historické udalosti širokej verejnosti málo známe a na jej oslavný tón, naznačuje už v jej žánrovej definícii ako „historicko-oslavnej reči“. V kázni sa pokúša „logicky urovnať a hlbšie premyslieť doterajšie myšlienky, a tak urobiť z nich harmonický celok.“²⁷ V nadväznosti na uvedené práce J. Papánka (*Dejín slovenského národa*) a J. Sklenára (*Staré hranice Veľkej Moravy*), ako aj na spis M. Bela (*Compendium Hungariae geographicum / Zemepisná príručka Uhorska*, 1753), z ktorých cituje v poznámkach pripojených ku kázni, obraňuje starobylosť a autochtónnosť Slovákov, ktorí svoju materskú krajinu obývali ešte pred narodením Krista. Vyzdvihuje Svätoplukovu christianizačnú aktivitu: zbúranie pohanských modiel, postavenie katolíckych kostolov a ustanovenie kňazov, zriadenie škôl a povolanie učiteľov, vybudovanie velehradského biskupstva, pričom sa odvoláva na písomné svedectvá bavorských biskupov adresované rímskemu pápežovi Jánovi VIII. V jadre chváloreči Fándly uvádza základné poznatky o vierozvestcoch: o čase príchodu svätcov, o ich pôvode a príbuzenskom vzťahu, o ich vierovyznaní a Božom povolaní, o ich návšteve rímskeho pápeža Mikuláša I. a odovzdání telesných pozostatkov sv. Klimenta III., ako aj o povolení rímskeho pápeža Hadriána II. vyučovať Slovanov. Sv. Cyrila a Metoda priraduje k zvučným menám apoštolov obracajúcim na kresťanskú vieru obyvateľov rozličných krajín a etník. Keďže svojou apoštolskou prácou na Veľkej Morave prevýšili evanjelizačné úsilie predchádzajúcich (nemeckých) misionárov, nabáda k pripomínaniu si ich skutkov a pestovaniu ich kultu. *„Sv. Ciril aj sv. Method v tejto, v ktorej včil prebívame, volakedi slováckej krajine aj v inších mnohých okoličných, Slovákom boli najvatší apoštolí, oňi jím bránu do ňeba otvorili. Jako sa oňi volakedi pilno starali o naše spaseňi, tak sa mi máme včil starať o jejich ucťivosť, veľebnosť, o takúto jejich chválu.*²⁸ Náboženské cítenie spája s vlasteneckým citom.²⁹ S empatiou kňaza vykresľuje prvotné dojmy apoštolov, ktorí po príchode do veľkomoravskej krajiny spojenej s pohanskými tradíciami a zvykmi, pociťovali rovnaký smútok a bolesť ako Ježiš Kristus pozorujúc hriešny život obyvateľov Jeruzalema (Lukáš 19, 41-48). *„O jak žalostním srdcom, jakú bolestnú tváru prehľídali títo dva apoštolí túto pohanského bludu pustatinu. Doverujem, že prvné jejich na ňu pohľédnutí bolo tak bolestné, slzavé a plačlivé, s jakím Spasitel Kristus Jéžiš pohľédol na mesto Jeruzalem, keď nad ňím zaplakal.*³⁰ Fándlyho vlastenectvo a národovectvo rezonuje aj v konštatovaní, že apoštoli napriek biednemu duchovnému stavu krajiny videli v nej zaslúbenú zem oplývajúcu príjemným podnebím i prírodným bohatstvom a jej obyvateľov vnímali ako ľudí vyznačujúcich sa mnohými prednosťami: priateľskou povahou, bystrým umom,

²⁵ Fándly, J.: Concio historico-panegyrica de sanctis Slavorum apostolis Cyrillo et Methodio. In Fándly, J.: Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 354.

²⁶ Fándly, J.: Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 338.

²⁷ Bobek, W.: Slovensko a Slovanstvo. Bratislava: Slovenská liga, 1936, s. 276.

²⁸ Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 343.

²⁹ Bobek, W.: Slovensko a Slovanstvo, c. d., s. 276.

³⁰ Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 345.

vzdelaním, odvahou konať veľké činy a veľkodušnosťou. „*Vid'eli oni veľikú slovácku krajinu jako ňejakú zaslubenú zem, kteréj nechíba ani zdravé povetri ani žádná uroda zemská, našli v něj čnostliví slovácki národ, kteří prebival v něj ešče pred naroděním vřelého Spasitele, národ, na kterého tvári jako na černěj rudi zlaté žilí bolo vídat přátelskú priveřivost, ostrí vřip, umelí rozum, k veľkým predsevzatám veľku smelost', veľkého ducha, l'en to jediné bolo na něm bořestné, že bez svetla spasitedelněj víri blúdíl ve tmách pohanského bludu, bol v něm hluboko ukrití, zaslepení jako sřepé krčice v zemi.*“³¹ Charakter Slovákov Fándly dokresľuje zdôraznením ich náboženského cítenia, zmyslu pre spravodlivosť a statočnosť. Vyzdvihuje úsilie apoštolov o duchovné prebudenie všetkých vrstiev slovanského etnika na celom území krajiny. Zvestovanie evanjelia by nebolo úspešné bez mimoriadneho duchovného obdarovania apoštolov a ich rečníckych zručností. „*K osvítění, k vinaučení jeho najpilnějšej pracovali títo dnešní sv. apoštolové, oni pilno chodili po osadách, po mestách a všad'e víru katolícku ohlašovali. Aj tí tmavé hori, velké dolíni, visoké vrchi němohlí prekážku urobiť jejich apoštolskej horlivosti. Jejich hlas, jako svatí hlas volajícího na púšči, znel na každích místách a poňevác tento hlas bol ozdobení z jejich vimluvnosti krásu, bol osvěcení a posilnění svatého učení milostí božskú, každý poslucháč mířerád naklonil k němu své uši, pridal těs svoju víru a tak pohanskí Slováci ve svatěj poňizenosti svatěj katolíckěj víri privolení a poklonu urobili.*“³² O úspechu misie podľa Fándlyho rozhodli aj ďalšie faktory: zavedenie „*slovenskej reči*“ ako liturgického jazyka a duchovná autorita Metoda i jeho neúnavné vyučovanie základov kresťanskej viery. „*Jako magnét pritahuje k sebe zeřezo, tak svatá mša a inšé službi božské slovenskú řeč vikonávané pritahovali ke katolíckěj víri blúdních Slovákov a Čechov, všad'e sv. Methoda aj jeho svaté naučení s pobožnostíú, z jednakú horlivú umislu vd'ačne přijímaři, tak sa k němu hůřně jako hladné ribi k dobrěj potrovi zbíhalí. Kedíkořvek sv. Method našěj víri článki vikládál, jeho jazik, jeho srdco tak bolo apoštolsku horlivostíú zapálené jako vrch Sinai plamenom, keď na něm Boh dával svoje prikážaní Mojžišovi; to tedi tam strašlivé hrmeňí a blískání obnovovalo sa skrze Methodov kazatelskí hlas, na které modři a všelijakích pohanskích bohov obraze trásli, padali, rozdrobené rúcali.*“³³ Kým Metoda Fándly pre jeho vážnosť pripodobňuje k Mojžišovi, Cyrila v situácii, keď pri rozlúčke s Čechmi i Slovákmí, prosí o odpustenie, prirovnáva k apoštolovi Pavlovi lúčiacemu sa naposledy so staršími efezskej cirkvi v meste Miléte (Skutky apoštolov 21, 17n). Cyrilovi pripisuje zásluhy o pokrstenie a náboženské vzdelanie kráľa Svätopluka, pokrstenie českého kniežaťa Bořivoja a jeho manželky Ludmily, ako aj vysvätenie slovenských a českých kňazov. Metoda predstavuje ako pokračovateľa v misijnom diele svojho brata medzi Slovákmí, Moravanmi a Čechmi a ako učiteľa Bulharov a Chorvátov. Počiatok kultu svätcov spája s činom Bořivojovho syna Vratislava, ktorý dal na ich počesť postaviť kostol v Starej Boleslavi.

Súbor vedomostí, ktoré sa Juraj Fándly usiloval slovenskej verejnosti sprostredkovať nebol veľký. V priebehu ďalších desaťročí sa poznanie cyrilometodskej problematiky podstatne prehĺbilo a zobjektívnilo. Jasným príkladom tohto posunu je *Kázeň o životopisnom učinkovaní sv. Cyrilla a Methoda* (1849) katolíckeho kňaza a historika Michala Chrástka, ktorý ju napísal ešte počas bohosloveckého štúdia ako modelovú, preto má podobu učenej rozpravy. Chrástek sa opieral o viaceré závažné písomné pamiatky a historiografické diela (sv. Teofan: *Chronografia*, *Panónske legendy*, *Vita Constantini-Cyrelli cum translatione S. Clementis*, *Nestorov letopis*, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, T. Pěšina *Mars Moravicus* a i.). Podľa teológa Júliu-

³¹ Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 345.

³² Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 345-346.

³³ Juraj Fándly – výber z diela, c. d., s. 353.

sa Gábriša sa v kázni Chrástek „ukázal ako dôkladný znalec cyrilometodskej literatúry a prameňov, ktoré možno veľmi úspešne uplatniť i v kazateľskej próze“.³⁴

Na objektívny výklad minulosti nezaťažený ideologicky kládol dôraz aj Jonáš Záborský. Za výklad dejín založený na „spoľahlivých“ prameňoch sa napríklad zasadzuje v známej historickej stati *Slováci a ich deje v IX. stoloťi*. „Heslom teda našim buď: Históriu, nie romány; pravdu, nie paškvile! Ono nás ochráni pred tým bludom, písať tiež históriu z politiky a výmyslom stavať oproti výmysly. Víťazstvo je len v pravde.“³⁵ O odovzdanie historickej pravdy sa usiluje aj v kázni *Ježiš jest světlo a osvoboditel pohanů*, pripísanej sviatku Zjavenia Pána sláveného 6. januára, zo zbierky *Múdrosť života ve chrámových řečech* (1853), ktorá verne odzrkadľuje jeho mysliteľskú osobnosť uvedomujúcu si hodnotu klasického vzdelania a význam ľudovýchovnej a osvetovej práce. Aj v týchto intenciách uvažuje Záborský uvažuje o evanjelizácii európskych národov. Evanjelium zverené vyvolenému židovskému národu sa dostalo ku Grékom a Rimanom a s ich vzdelanosťou až k pohanom. Na tomto základe bola postavená ďalej sa rozvíjajúca vzdelanosť a kultúra pokresťančených národov. S osvojením si princípov kresťanského náboženstva postupovala kultivácia všetkých oblastí občianskeho života, zlepšili sa mravy obyvateľov, ustanovili sa zákony, pestovali sa remeslá, vedy a umenia. Kresťanské náboženstvo založené na Biblii dalo podnet k vytvoreniu písem a ku kultivovaniu národných jazykov, čomu zodpovedajú aj výsledky misijnej aktivity vierozvestcov Cyrila a Metoda. „*Oni zdokonalili písmo pohanských předků našich, přeložili do řeči slovanské i Písmo svaté i bohoslužobné knihy, zavedli mimo obyčeje toho času obřad národní a vymohli ku všeckému tomu přivolení od apoštolské stolice*.“³⁶ No sľubné náboženské a vzdelanostné napredovanie i politický vývoj prerušila nepriaznivá dobová okolnosť – rozkol medzi západnou a východnou cirkvou. Hoci pre nepriazeň doby úmysel vierozvestcov nebol celkom naplnený, duchovný život nevyhasol, základy vzdelanosti a kultúry neboli zborené. „*Ku nám zavítalo evangelium v časích nepřiznivých; proto nám ani nepřineslo tolik blaha, kolik mohlo. Pri tom všeckem ale ukázalo se ono i při nás jako moc Boží. Jako každý jiný národ, který se ku kříži přivinul, brzo znamenitě v osvětě a vzdělanosti postúpil: tak sme i my pode znamením tímto spasení hned na vyšší stupeň zvedenosti se vyšvihli. Nebo církev křesťanská byla vždy opravdivou školou národů a nejmocnější záštitou osvěty*.“³⁷ Záborský sa v kázni vyjadruje vecne, dáva prednosť jednoznačnosti výrazu pred jeho obraznosťou. Záborského štýl možno charakterizovať ako esejistický.

Počiatok mnohostranného a bohatého literárneho diela F. V. Sasinka predstavuje *Pieseň o slovanských blahozvestcoch*, ktorá bola uverejnená v časopise Cyrill a Method a dostala sa aj do cirkevných spevníkov. Redakcia v pripojenej poznámke vyslovuje želanie, aby sa pieseň prostredníctvom duchovných pastierov vošla do povedomia veriacich.³⁸ Pozitívne ohlasy na ňu povzbudili Sasinka k ďalšej literárnej činnosti a predznamovali jeho výsostný záujem o národné dejiny. Tento „najproduktívnejší slovenský historik 19. storočia“ väčšinu svojich početných historických prác napísaných v slovenskom, českom, nemeckom a maďarskom jazyku, ktorých „jednotiacim základom je slovo ‚národ‘“ venoval otázke etnogenézy Slovanov a Slovákov.³⁹ Sasinkove historické práce sú odbornej verejnosti dobre známe. Nie je tomu

³⁴ Gábriš, J.: Michal Chrástek ako náboženský spisovateľ. In: Matiční dejatelja Michal Chrástek – František V. Sasinek. Martin: Matica slovenská, 1971, s. 45.

³⁵ Záborský, J.: Slováci a ich deje v IX. stoloťi. In: Letopis Matice slovenskej. Martin: Matica slovenská, s. 16-41. 1873, s. 41.

³⁶ Záborský, J.: Na den zjevení Krista Pána mudercům. Ježiš světlo. In: Záborský, J.: Múdrosť života ve chrámových řečech. Ed. E. Brtáňová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2015, s. 67.

³⁷ Záborský, J.: Na den zjevení Krista Pána mudercům, c. d., s. 67.

³⁸ Sasinek, F. V.: Pieseň o slovanských blahozvestoch. In: Cyrill a Method, 1852, roč. 1, č. 35, s. 1.

³⁹ Kučera, M.: Historické dielo Františka Víťazoslava Sasinka. In: Matiční dejatelja Michal Chrástek – František V.

tak v prípade kázňovej tvorby, ktorá tvorí polovicu jeho literárneho diela. Okrem jednotlivo publikovaných kázní je to spolu sedem zbierok.⁴⁰ Sloh Sasinkových kázní hodnotí teológ Jozef Šátek ako „prirodzený, nevyumelkovaný, nie veľmi patetický, ľahko pochopiteľný a prístupný jednoduchému ľudu.“⁴¹

Historický pohľad na udalosti týkajúce sa veľkomoravskej a cyrilometodskej tradície F. V. Sasinek sprostredkoval martinským katolíkom v nedeľnej kázni *Sviatok ss. Cyrilla a Methoda* 9. júla 1871, ktorá bola publikovaná v Havlíčkovom Slovenskom Sione (1872). Sasinek poznamenáva, že na miestach, kde sa sviatok apoštolov oslavuje 9. alebo 14. marca, je možné kázeň predniesť v nedeľu po sviatku. Kázeň začína zmienkou o dlhom pretrvávajú predkov Slovákov v pohanskej tme, ktorá bola pre nich horšia ako otrocká služba židovského národa v Egypte.⁴² Ako Židia oslavujú svoje vyslobodenie z egyptského otroctva, tak si kresťania majú pripomínať svoje vyslobodenie z pohanstva. „*My sme sa shromaždili, abysme v mysli svojej obnovili pamiatku ss. bratov Cyrilla a Methoda, ktorých Boh dobrotivý pred 1000 a 7 rokmi vyvolil, aby vyviedli národ náš z pohanského služobníctva a voviedli do ovčince nebeského pastiera Ježiša Krista.*“⁴³ Sviatok chápe ako národno-kresťanskú slávnosť. Jadro kázne člení na dve časti, v ktorých odpovedá na otázky „*1. jako bol z pohanstva vysvobodený slovenský národ? 2. čo zachovávať a činiť má z pohanstva vysvobodený národ slovenský?*“⁴⁴ Sasinek poukazuje na nábožnosť Slovanov siahajúcu hlboko do minulosti, o čom svedčí panteón ich božstiev a praktizovanie náboženských rituálov. Oddeliť Slovanov od náboženstva ich predkov sa preto nepodarilo ani jednej z kresťanských misií, ktoré predchádzali misii sv. Cyrila a Metoda. Sasinek konfrontuje povahu nemeckých misií s misiou „*carihradskou*“. Neúspešnosť nemeckých misií zdôvodňuje spájaním kresťanstva s rozširovaním politickej nadvlády nemeckých panovníkov. Úspech misie solúnskych rodákov Cyrila a Metoda, ktorých na požiadanie kráľa Rastislava carihradský cisár Michal vyslal na Slovensko ako „*tichých východných baránkov so sv. krížom, nie ale lakomých západných vlkov s krvavým mečom*“, spočíval v ich „*láske k slovenskému národu*“ a v ich bratskom prijatí. Preto za krátky čas pohanske modly padli a v chrámoch zavládla kresťanská bohoslužba. Vďaka základom kresťanskej svetskej i vzdelanosti, ktoré apoštoli položili, a získaniu cirkevnej i národnej samostatnosti slovenský národ mohol zaujať „*čestné miesto*“ medzi kresťanskými národmi Európy.⁴⁵ V druhej časti kázne Sasinek prechádza k aktuálnej domácej situácii. Postoje Slovákov k cyrilometodskej tradícii pripodobňuje k správaniu Židov po odchode z Egypta, z ktorých jedna časť sa chcela vrátiť do Egypta a druhá nasledovať svojho vodcu Mojžiša. Rovnakú polarizáciu zažíva aj slovenská spoločnosť, ktorej jedna časť tradíciu akceptuje, druhá ňou pohŕda. Podobne sa Slováci začínajú stavať aj ku kresťanskému náboženstvu a vzdelanosti. Zvlášť apeluje na národne uvedomelých Slovákov, aby sa nedopustili „*podkopania kresťanskej viery a kresťanskej školy a osvety*“, čím by oslabili mravnú silu národa. Potreba zjednotenia slovenského národa v otázke kresťanského náboženstva a vzdelanosti je otázkou kvality jeho ďalšieho bytia. „*Oj, nespúšťajme sa ani chrámu ani kresťanskej školy; ani slovom ani príkladmi, ani písmom ani kni-*

Sasinek. Martin: Matica slovenská, 1971, s. 128 a 130.

⁴⁰ Kázne a reči pohrâbnie (1874), Úvody ku kázňam nedeľným a sviatočným (1887–1889), Homílie na evanjelia roku cirkevného (1887), Výklady čítaní (epistól) a evanjelií na všetky dni štyridsaťdenného pôstu (1889), Poklad kazateľský (1891–1892), Mariále, čili kázne sviatočné a príležitostné o bl. Panne Márii (1898), Kázne nedeľné (1899).

⁴¹ Šátek, J.: Sasinek – kazateľ. In: Matiční dejatelja Michal Chrástek – František V. Sasinek. Martin: Matica slovenská, 1971, s. 143.

⁴² Sasinek, F. V.: Sviatok ss. slovanských Apoštolov Cyrilla a Methoda. In: Slovenský Sion, 1872, roč. 4, s. 149.

⁴³ Sasinek, F. V.: Sviatok ss. slovanských Apoštolov Cyrilla a Methoda, c. d., s. 149.

⁴⁴ Sasinek, F. V.: Sviatok ss. slovanských Apoštolov Cyrilla a Methoda, c. d., s. 149.

⁴⁵ Sasinek, F. V.: Sviatok ss. slovanských Apoštolov Cyrilla a Methoda, c. d., s. 151.

*hami nesejme kúkol' medzi pšenicu a nezatvárajme národu cyrillo-methodejskému bránu k lepšej budúcnosti a k večnej radosti.*⁴⁶

Z kazateľskej tvorby Jozefa Miloslava Hurbana máme k dispozícii iba tri tlačene kázne. Jednou z nich je kázeň *Slovo Páně zůstává navěky*, ktorú Hurban predniesol pri oslavách storočnice cirkevného zboru v Krajnom 12. októbra 1884. Kázeň je zároveň spomienkou na prekladateľský počín sv. Metoda, ktorý preklad Písma sv. dovŕšil 26. októbra 884. Hurban sa zmieňuje ešte o ďalšom výročí, o budúcej tisícročnej pamiatke smrti Metoda pripadnúcej na jar roku 1885. Podobne ako Fándly aj Hurban konfrontuje výsledky cyrilometodskej misie s pôsobením predchádzajúcich misií. Pokusy o zvestovanie evanjelia nemeckými misionármi (od 7. stor.) v latinskom jazyku bez prekladu Písma sv. do jazyka zrozumiteľného ľudu, bez kazateľov povolaných a schopných kázať neboli úspešné a priviedli slovenských predkov naspäť k pohanstvu. Vďaka zvestovaniu evanjelia v staroslovienskom jazyku mohla začať premena charakteru slovenského národa Božím slovom, ktoré v ňom počas tisíc rokov napriek dejinným kataklizmám udržovalo „dobrotu, vieru i nádej“. O výsledkoch misijnej aktivity vierozvestcov – o vytvorení písma či zostavení abecedy Hurban hovorí podrobnejšie ako jeho predchodcovia. Do kázne zakomponoval aj ukážku jazyka, pomocou ktorého sa apoštolom podarilo obnoviť a rozprúdiť na území historického Slovenska kresťanský život. „*Abych vám i ty hlasy staré vaších otců a našich apoštolů předvedl, tedy povím vám, jak by dnes Metod čítal vám našeho dnešního textu verš 24: ,Všecko tělo atd. vsiaka plot'jak otrava, a vsiaka sláva človečia jako cvet travný izeše (uschla) tráva i cviet' jeja odpade*“.⁴⁷ Pre úspechy v misijnej činnosti (budovanie chrámov a škôl, obracanie ľudu na kresťanstvo a výchova kléru) Hurban označuje apoštolov za prvých znovuzroditeľov slovenského národa. „*Takto apoštolé naši prvotní znovuzrodili národ náš v druhé polovici 9. Století a očistili duše otců pravým poslušenstvím pravdy Boží skrze Ducha svatého.*“⁴⁸ Obraz Svätopluka je negatívny. Hurban pripomína jeho politické ambície, v dôsledku ktorých sa vplyv Metodových nepriateľov zväčšil a došlo k prenasledovaniu Metodových učeníkov, ktorí boli nútení opustiť krajinu. Prinavrátanie latinčiny do liturgie biskupom Vichingom spôsobilo stagnáciu duchovného života národa. „*Nemělo ho co síliť, vést, posvěcovat, když Slovo Boží zavrženo bylo. I samá řeč slovenská, tak krásně se vyvinuvší, vyhozena ze služby Boží zmrtevěla a utáhla sa do koutů života obyčejného. To škodilo národu i jeho králům. Vichřice divé nalezly národ náš oloupený o Slovo života, o Slovo útěchy v kříži, o Slovo věčné.*“⁴⁹ Opätovné oživenie náboženského života v národnom jazyku Hurban spája s účinkovaním Jana Husa. Hurbanova kázeň, ktorá je ukážkou cirkevného rečníctva poslednej štvrtiny 19. storočia, má znaky slávnostného prejavu.

Kázne obrodeneckých kňazov-spisovateľov tematizujúce cyrilometodský odkaz vznikli v časovom rozpätí sto rokov, preto sa odlišujú nielen jazykovým podaním a umeleckým spracovaním problematiky, ale aj rozsahom poznatkov, ktorými ich tvorcovia disponovali. Odlišná jej aj príležitosť, pri ktorej kázne vznikli. So sviatkom sv. Cyrila a Metoda priamo súvisia kázne J. Fándlyho a F. V. Sasinka, J. Záborský pripísal kázeň sviatku Zjavenia Pána a J. M. Hurban predniesol kázeň pri oslave založenia cirkevného zboru v Krajnom. Jednotný je však pohľad kazateľov na prínos cyrilometodskej misie, ktorý vidia v rozvoji kresťanského duchovného i občianskeho života Slovákov, v ich vzdelanostnom povznesení a vo formovaní ich národnej a kultúrnej identity.

⁴⁶ Sasinek, F. V.: Sviatok ss. slovanských Apoštolov Cyrilla a Metoda, c. d., s. 153.

⁴⁷ Hurban, J. M.: Slovo Páně zůstává navěky. In Brtánová, E.: Slovo Pánovo zostáva naveky. Z kázňovej tvorby slovenských spisovateľov 18.–19. storočia. Bratislava: Veda, 2018, s. 142.

⁴⁸ Hurban, J. M.: Slovo Páně zůstává navěky, c. d., s. 143.

⁴⁹ Hurban, J. M.: Slovo Páně zůstává navěky, c. d., s. 144.

Kázne obrodeneckých kňazov – spisovateľov tematizujúce cyrilometodský odkaz vznikli v časovom rozpätí približne sto rokov, preto sa odlišujú nielen jazykovým podaním a umeleckým spracovaním problematiky, ale aj rozsahom poznatkov, ktorými ich tvorcovia disponovali. Odlišná jej aj príležitosť, ktorej boli kázne venované. So sviatkom sv. Cyrila a Metoda priamo súvisia kázne J. Fándlyho a F. V. Sasinka, J. Záborský pripísal kázeň sviatku Zjavenia Pána a J. M. Hurban predniesol kázeň pri oslave založenia cirkevného zboru. Jednotný je však pohľad kazateľov na prínos cyrilometodskej misie, ktorý vidia v rozvoji kresťanského duchovného i občianskeho života Slovákov, v ich vzdelanostnom raste a vo formovaní ich národnej a kultúrnej identity.

The Byzantine Mission and the National Revival Sermon Prose

Erika Brtáňová

The sermons of the revivalist priest-writers thematizing the Cyril and Methodius heritage were written in a time span of about a hundred years, therefore they differ not only in their language and artistic treatment of the issues, but also in the extent of knowledge that their creators possessed. The occasion to which the sermons were addressed was also different. The feast of Sts. Cyril and Methodius is associated with the sermons of J. Fándly (1796) and F. V. Sasinek (1871), J. Záborský attributed his sermon (1871) to the Feast of the Epiphany and J. M. Hurban preached a sermon (1883) in celebration of the founding of the church congregation in Krajné. However, the preachers' view of the contribution of the Cyril and Methodius mission is unanimous, which they see in the development of the Christian spiritual and civic life of Slovaks, in their educational growth and in the formation of their national and cultural identity.